

Lassan már egy év telt el **Milosevits Péter** író, költő, egyetemi tanár halála óta. 2021. november 19-én több regényének magyar nyelvű kiadását készült bemutatni Szentendrén. Tanítványa, az ELTE PTK oktatója, **Nikola Lásztity** PHD tanulmányát a szerző London, Pomáz című regényéről írta, mely szerbül és magyarul jelent meg.¹

Milosevits Péter London, Pomáz című regénye

(fenomenológiai interpretáció)

A cím egyetlen műre utal, de igazság szerint két alkotásról van szó. Milosevits Péter (Петар Милошевић / Petar Milošević) a regény első szerb nyelvű változata (London, Pomáz) után „fordítja le” művét magyarra, valójában azonban az író saját bevallása szerint új, önálló művet alkotott, amit azzal is kifejez, hogy magát nem fordítóként, hanem „szerzőként”, kétnyelvű alkotóként határozza meg a későbbiekben. Recepcióesztétikai² szempontból e két önálló regény – tartalmi és jelentésbeli azonosságokkal – mégis hasonló szerepet tölt be a szerb és magyar irodalomban. Mindkét irodalmi rendszerben a (neo)modernizmusból³ a posztmodernbe⁴ való átmenetet segíti elő. Ezt jelzi a magyar változat alcíme is: (poszt)szerelmes regény. Ugyanakkor a magyar és a szerb kortárs irodalommal egyetemben – a Szomszédok című magyar tévésorozathoz, és a szerb Családi kincs (Породично благо) televíziós szériához hasonlóan – szellemi síkon, saját közegében a rendszerváltást készíti és mozdítja elő.

Amennyiben a közvetlenül észlelhető dolgok leírása szemszögéből próbáljuk recepcióesztétika alapon meghatározni a két regény jelentését, ős-előképként az Orfeusz és Eurüdiké mítoszt kell kiindulópontul választanunk. Ennek indokoltsága könnyen igazolható, ha a szláv – ezen belül a szerb –, valamint a hellén-római, s a zsidó-keresztény hitvilágra tekintünk, melyek őrzik a létet feltáró jelenségeket, személyiségeket. Magától értetődő, hogy ez a legendás alapminta – amely sok irodalmi mű ihletője volt – a mi esetünkben is átalakításokon esett át, eredeti és modern módon újraértelmezve, rétegekre bontva s – úgy tartalmi, mint formai tekintetben – újraértelmezve került bemutatásra.

A posztmodern betekintés azt is előfeltételezi, hogy a műalkotások élményszerű átélése mellett figyelembe kell venni azok gondolati és szellemi összefüggéseit (érzékfölköztetés, a tapasztalaton túli világ), mind a közeli, mind a távoli múltban. Akkor is, ha allegorikus, azaz idővel változó, és abban az esetben is, ha szimbolikus, azaz változatlan, időtlen, tehát örök.

Milosevits valóságolvasatának és jelenvalólét-víziójának főhőse, Icsvics ugyanabban a léthelyzetben találta magát, mint Orfeusz. A mű elemzésekor abból a feltételezéséből indulunk el, hogy a regény lényegi magva, hajtóereje, a közép-európai vagy balkáni térségünk fiaként megjelenő Icsvics szándéka. Az a célja, hogy kimentse egyetlen és igaz szerelmét, egy angol lányt, abból a kelepceből, amelyet házassága jelent egy olyan férfival (Twist úrral), akit nem szeret. Abból a csapdából, amit London, a fejlett Nyugat világvárosa testesít meg. A nyugat-európai közegből és konvencióiból szándékozik kimenekíteni, amely, illetve amelyek a rendszerváltás után sem engedik, hogy fiatalkori kedvesét – akitől a vasfűggyön tizenhét éven át erőszakkal elválasztotta – haza-

¹ Milosevits Péter: London, Pomáz – (Poszt)szerelmes regény. (In: Milosevits Péter: Szentendrei kvartett – Regénytetrológia. Szentendrei Könyvklub. Szentendre, 2021.) A Szerb nyelvű eredeti mű: Петар Милошевић: Лондон, Помаз. Матица српска, Нови Сад – Római Kiadó, Budapest, 1994.

² A recepcióesztétika egy olyan bölcsészeti, műelemzési, filozófiai irányzat, amely az alkotást a mű és a befogadó (olvasó, néző, hallgató) közötti kommunikációként értelmezi, s tekintettel van a befogadó önálló értékrendjére, valamint belső függetlenségére is (a szerk.).

³ A modernizmus a XIX. század utolsó harmadában kibontakozó és a XX. századra jellemző, de annak utolsó évtizedeiben elhalni látszó, újszerű elveket hirdető, illetve megvalósító szellemfilozófiai, művészeti, főleg irodalmi irányzatok gyűjtőneve. A hivatkozott helyen előtte álló „neo” előtaggal a szerző e mozgalmak XXI. századi újjáéledésére, illetve ennek megfelelésére utal (a szerk.).

⁴ Az 1970-es években keletkezett művészeti irányzat, mely régebbi korstílusokból merít, hogy azok egyes elemeit a modernizmussal elegyítve valósítsa meg – a képviselői szerinti – új, korunk kihívásaihoz illő alkotói és befogadói látásmódot (a szerk.).

vihesse. Ez a kelepce, a házasság, a brit erkölcs és álfelölősségtudat az, ami azonosul az antik alvilággal, melyből a főhősnek ki kell menekítenie Mrs. Twistet (Eurüdikét), a való világ fényére, Budapestre (Zeusz birodalmába), Icsvics új lakásába. E szándékára mutat rá, hogy szexpartnerének, Baba Babicsnak meghagyta: mire visszatér Londonból, távozzon a lakásából. Végül azonban minden másként alakult. Mrs. Twistnek nem sikerült Londonban marasztalnia a főhóst, pedig talált lakást és állást is Icsvics számára, de a szerb szeretőnek sem sikerült rábeszélni, azaz Budapestre, új lakásába csalni a nagy Őt. Már londoni ott-tartózkodása végén felhagyott a reménnyel és szándékával, hogy Magyarország szívébe vigye ifjúkori kedvesét. Ráébredt, hogy kedvese – Kómúves Kelemennéhez hasonlóan – természetesen átvitt értelemben – bele van építve London falaiba. Az angol főváros látszólag gazdag és szabad – különösen, ami a belvárost és a kocsmákat illeti –, de liberális szelleme és felülmúlhatatlansága már a múlté. Nem véletlen tehát, hogy Icsvics szemében Hadész birodalmával, az antik alvilággal, Mrs. Twist pedig Kómúves Kelemennével azonosul.

Ahogy népballadánk hősnőjében, úgy Twistnében is csak később tudatosul, hogy valójában mi történt vele. Az ifjú angol hölgy, akit a főhősünk annak idején megismert, alig hasonlít a mai Twistnére, akit akkor a vasfüggöny keleti oldalán, a hófödte tátrai csúcsokon természetesen még nem így hívtak. Az antik alvilággal azonosított brit főváros gyakorlatias családját teremtett belőle, akiben azonban megőrződött az idealista és természetes fiatal lány valódi szerelem iránti igénye. Nem fogja fel azonban, hogy a két világ nem kapcsolható össze, Icsvics ugyanis nem akar „örömfiú” életet élni, aki mindig rendelkezésre áll, amikor nincsenek ott sem a gyerekek, sem a férj, aki pedig minderre áldását adja. Ez a helyzet világít rá arra, hogy London olyan kövekből épült, mint a törvények, előírások, szokások, íratlan szabályok, köteleességek és kötelezettségek, de találunk e kövek között törmeleket, eltitkolt bűnöket, nemtelenséget s végül mindenféle szennyet is.

E városfalak kötőanyaga a pénz és a konvenciók, amelyek a polgári (érték)rend biztosítékai, egy sajátos városias szerkezetet, aminek alapelve a haszon és a „közjó”, melyeknek mindenki köteles alárendelni magát. Mindezek szerepe és feladata, hogy lehetetlenné tegyenek bármilyen felforgató tevékenységet s meggátolják, hogy bárki kijusson a fogyasztói társadalom halálos, leplezett, lélekölő és acélerős öleléséből.

A mitológiai meseszöveg elemeinek lebontása és mássá építése abban áll, hogy Icsvics Eurüdikéje, Mrs. Twist nélkül hagyja el Londont, és nem követi senki, valamint abban, hogy Icsvics nem akar az angol fővárosban letelepedni, noha – mint említettük – falain belül maradván is lehetséges a szabad szerelem és a válás, az új közös élet Twistnével s a gyerekekkel. Erre azonban nem hajlandó, ezt a lépést nem akarja megtenni a főhős, hiába kínálnak állást és lakást a közép-európai riporternek, Icsvicsnek. Ő tehát végül távozik Londonból. Ott hagyja Twistnét, akit másnak ítélte a sors, és akihez nem sikerült lelkileg is közelebb kerülnie.

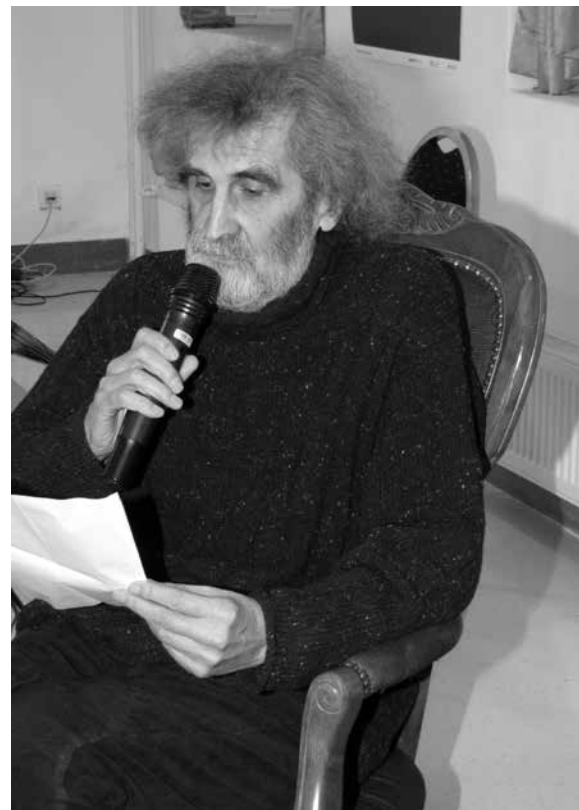
Fiatalkori szerelmétől való eltávolodása során tudatosul Icsvicsben az addig fel nem tárult, meg nem ismert identitása, saját gyökerei. Pontosabban szólva beágyazottsága két szubkultúrába a globális faluban, amit – mi és ő is – világgént élünk meg. E két szubkultúra egyikébe sem lehet bevinni Twistnét, aki felnőttfejjel ragaszkodik kényelméhez, szilárd és kiszámítható jólétéhez. Az egyik túlságosan konzervatív és primitív, a másik elillanó félben levő, mint a nagybetűs Nyugat mítosza. Ehhez a másikhoz csak a mai fiatalok és az elvászott – fiatalkori eszményeikhez hű – öreg rockkerek férhetnek hozzá. Az apró szerb közösség Magyarországon, kisszámú és vidékies, amelybe az ember úgy is beilleszkedhet, hogy megőrzi személyiségét, és kiharcolja benne viszonylagos szabadságát, ami persze nem könnyű feladat, szinte hőstetthez mérhető. Ebbe a termékeny talajba belevethetők a korszerűség

és alkotókészség magjai. Amennyiben az időjárási feltételek kedvezők, ezek a magok kicsírázhatnak és százszoros hozamot teremhetnek. Ez egy másfajta Európa, de Európa ez is, amely híven őrzi régmúltjának fél-városias polgári hagyományait. A magyarországi szerb falu, kisváros és nagyvárosi negyed már a XIX. században sok tekintetben polgárosult a premodern szintjén és szellemében. Ezen felül erősen kötődik pravoszláv és balkáni hagyományaihoz, szokványos közvetlen európaiságához, népszokásaihoz, s ragaszkodik ősei vallási tradícióihoz, nyelvéhez és életmódjához is. Lelkiben gazdag ez a közeg, de az anyagi javak és civilizációs feltételei tekintetében szegény. Ezt az őstől átvett és évszázadokon át megőrzött szellemiséget, Milosevics Az utolsó szentendrei szerb című regényében mutatja be, az égi és a földi Szentendre valóságának megörökítésén keresztül: Szentendrének nincs jövője, csak múltja, hét szerb ortodox temploma és építészete őrzi a valaha itt élt szerbek emlékét, maradandó nyomot hagyva a létben.

Icsvics második „otthona” egy nagy mélységeket feltáró, ugyanakkor állandóan változó és átalakuló, hatalmas ihletet adó világ, amelyben mindenki megtalálhatja számítását, kibontakoztathatja személyiségét. Ez a világ a beat, a rock, rock and roll, a popzene szubkultúrája. Ez a felsorolt zenékkal indult mozgalom a mai napig él, a belgrádi, a budapesti, a párizsi és prágai fiatalok, egyetemisták komoly filozófiájaként, melynek alapjaiban megtalálhatók az európai humanizmus, a reneszánsz, az antikvitás, a kereszténység és az európai modernizmus vívmányai, hagyományai. A hatvannyolcas diákmozgalom felvette, majd továbbfejlesztette a baloldali, polgári és nyugat-európai értékeket. Különösen érvényes ez Kelet- és Kelet-Közép-Európára. E két szubkultúra egy pillanatra találkozott, amikor sok magyarországi szerb is részt vett, vagy legalább figyelemmel kísérte az 1992. júliusában Szerbiában zajló ellenzéki felvonulásokat, diákok vezette háborúellenes tüntetéseket. Belgrádban a diáktüntetések idején, 1992 nyarán Icsvics ugyanazt a kettős, kurucos és labancos borzongást élte át, mint 1967-ben a Kisstadionnál. „Apa, tán elessek a fronton, hogy észre térj?” – ez díszelgett a kerítésnyi hosszúságú transzparensen, míg a jelszavakkal és alkalmi versekkel teli „Siratófal” frissen ragasztott plakát hirdette az esti programot: „Irány a medve barlangja!”

E kis kitérő után térjünk vissza a fősodorhoz! Icsvics, a mi Orfeuszunk, a mítoszi hőshöz hasonlóan képtelen rá, hogy Hadész birodalmából, Londonból, kivezesse Eurüdikéjét, Twistnét, és ezáltal elvesztette azt a reményt is, hogy a szerelem mámorában kimondhassa és elérje az abszolútumot. Pótlékként az alkohol és a nikotin élvezetében keres menedéket, ám miután egészségügyi problémái miatt fel kellett hagynia e két élvezeti és ihletet adó forrással, le kellett mondania azokról az „eszközökről”, amelyek mégiscsak eljuttathatták volna a „teljesítségig”, így aztán a munkának szenteli életét. A magyarországi szerb nyelvű tévéműsor, a „Szerb panoráma” forgatása és szerkesztése tölti ki az életét. Nem nehéz észrevenni ebben az önéletrajzi motívumot, a szerző-író ugyanis a főhőshöz hasonló válságokon ment keresztül, felhagyott az alkohollal és a dohányzással, és teljes lényével a hivatásának élt: a magyarországi szerbek hetilapja, a Srpske nedeljne novine („SNN”) szerkesztésének, a fordítói munkának és a tanításnak az ELTE Bölcsészettudományi Karán.

Visszatérve „Hadész birodalmából”, a mitikus Orfeusz, a művész és alkotó dalol és költ. Még szebben, még jobban, mint Eurüdiké elvesztése előtt. Verseinek és dalainak a hangja nemcsak az emberekre, állatokra és növényekre hat, hanem még a köveket is megeleveníti. Icsvics, a hellén mítoszban szereplő Orfeuszhoz és a regénybeli Csurri úrhoz – azaz Vujicsics Tihamérhez hasonlóan –, az igazi, költőivé tett művészettel le akarja győzni az életet és a halált. Icsvics célja, hogy az ihletett szürrealitással, a szépségen keresztül a lét értelmét megragadva alakítsa át a létezés és a jelenvalólét lényegét, zárójelbe téve a környező

Bajtai László felvétele, 2019. február 20.

világot. Teszi ezt úgy, hogy önmegtartóztató elszántsággal lát hozzá az alkotásnak. A hitrege Orfeuszával ellentétben azonban nem hagy fel az érzékek mámorával, és az átszellemült nemi étellel. A „London, Pomáz” szerzője azonosul Icsviccsel, belemerülve saját mélységeibe, nemcsak saját létezésének határáig hatol, hanem szétfeszítve a maga és a többi ember (személyes környezete) közötti kereteket, kialakítja a kölcsönös tudatosságot, betöltve annak eredeti terét, s kitöltve idejét. Az emberiség megváltását, az egzisztencia és a szépség lényegének a megragadását ebben a létpillanatban átengedi a ma ifjúságának, a belgrádi, a budapesti, a párizsi, a prágai fiataloknak. Számára ez a fiatal közeget elérhetetlen, de amennyire ez lehetséges, keresi a találkozást a budapesti szerb gimnázium diákjaival, a belgrádi és a budapesti fiatalok „undergroundjával”, meglelve saját Szumátráját,⁵ valódi, emberhez méltó otthonát, a szépség és a személyre szabott létkeretet. A véges időben bármely pillanat a mindenkori fiataloké. Ők kapják meg a lét-lehetőséget és a létparancsot, hogy vegyék birtokukba a jelenvalólétet, hassák át azt létértelemmel.

Milosevits számára a modern szerb – mint minden igaz és modern – költészet jelképe a fiatalság friss földjéből sarjad ki (ez az igazi táptalaja), s minden költészet a pillanat és a végtelen találkozásának színtere. A lírai szépség lényege, ahogy erre Milosevits Péter sok helyen rámutatott, nem abban van, hogy elérje az igazat, hanem hogy segítsen másoknak meglelni a saját útjukat és igazságukat. Miben áll ennek az útnak a kitaposása, megmutatása, kijelölése? Miben áll az igaz bizonyos oldalainak, nézőpontjainak világos meglátása, amely éppen kibontakozó félben van szemünk előtt? – teszi fel a kérdést a szerző. Ha ezt a problémát a modernizmus (neomodernizmus) és posztmodern szellemében, valamint Milosevits ösztönös és bensőséges poétikájának fényében akarjuk szemrevételezni és megragadni, szélesre kell tágítanunk a szépség fogalmát. Fel kell ismernünk, hogy az nemcsak a formák és színek, a dallamok és a ritmus, a harmónia és az intenzitás, a jó és az igaz szépsége, hanem az érzések és gondolatok, a szellem és a szenvedély, az enyészet és a betegség szépsége is. Sőt a harag és a gonoszságé, a torz, a rossz, az irigység és a kárörömé is. Egy így felfogott szépségeszményhez a létezés rejtett, mély rétegein át vezet az út, amelyek az élet lényegében rejtőznek. Ehhez nem férhetnek hozzá az átlagos, a napi gondokba süppedt, a politika és a tudomány, ész eszményével fertőzött és tájékozatlan, félrevezetett halandók.

A milosevitsi – nem definiált, de a gyakorlatban alkalmazott – poétika a moderntől a posztmodernig terjed. Milosevits olyan művészetre törekszik, amely nem áll semmilyen cél, politikai ideológia vagy haszonelvűség szolgálatában; nem hisz semmilyen célokságban, de, amelyért érdemes volna feláldoznia magát. Habár ezt sokszor szellemes gunyorossággal tagadta, műveiben olyan világot teremtett, ahol feláldozható az író, a költő, az olvasó (az olvasói tisztség), a hallgató, a szép és az emelkedett vagy trónra emelhető a fájdalomtól vagy a közönytől eltorzult szépség költészete. Jellemzői ennek a poétikának a kozmikus szférák zenéje, a megértéssel teli humor, az ironia és néha a szarkazmus purgatóriumán keresztül megtisztított művészet, amely mentes a szokásostól, földközeliától és elköteleződéstől, amely nem téveszti szem elől a tisztaság és nemesség követelményeit. A művész önállóan dönt arról mi a Jó, és mi a Rossz, minek van értelme, mi a Szép, és mi a Csúf. Szintén a művész joga, hogy a természetfölötti fogalmát kiterjessze, mint az emberi világba-vetettségből eredő elemi erejű szükséglet kifejeződését. Ez az elementáris szükséglet a természetfeletti birtokbavételére és a metafizikai magyarázathoz való ösztönös ragaszkodás jelentős szerepet játszik a modernizmus költészetében, ahogyan az előzetes létezés képzelet is – különösen igaz ez Vladislav *Petković Dis*⁶ és Vasko *Popa*⁷ költői világára. Milosevits Péter költészete és prózája szembe megy ezekkel a törekvésekkel és tendenciákkal, s a világot zá-

⁵ Az a szimbolikus hely, ahol minden ember (kozmpolitizmus) meglelheti a teljességet, valahol a messzi világmindenségben. Szumátra a Maláj-szigetek legnyugatibb pontja Indonéziában. Szumátraizmus: Miloš Crnjanski (Csongrád, 1893 – Belgrád, 1977) európai rangú szerb író által az I. világháború után megfogalmazott lírai életérzés.

⁶ Vladislav Petković Dis (1880–1917) az irracionalitás, tudatalatti és álmok modernista szerb költője.

⁷ Vasko Popa (1922–1991) a XX. század legismertebb és legtöbbet fordított szerb költője. Milosevits maga is fordított költeményeket Popától és Popa költészetéből szerzte tudományos fokozatait.

rójelbe téve elutasítja azokat. A tudatok kölcsönhatását, az a szövegközi kapcsolatok érzékfeletti terét az emberi másságok között, az egyik és a másik ember között, az egyik egyéniségnek a másik egyéniségre való fogékonyságával magyarázza. Minden egyéniség fogékony tehát a többi emberi egyed másságára. A „London, Pomáz” regény művészi eljárásai, irodalmi módszerei között megtaláljuk a többértelműséget, a mozaik-szerkezetet, az elbeszélés többszólamúságát, a regény hőseinek egyéniségét és fejlődésre, változásra való képességét, a vakmerő párhuzamokat, a meseszöveg asszociatív folyamatait. A moderntől a (neo) modernizmuson át jut el Milosevits Péter prózája és költészete posztmodern változatáig, amely ezt az óriási megelőző halmazt – más posztmodern irodalmárok műveihez hasonlóan – ügyesen állítja össze egy világgá. A „London, Pomáz” regény szerb kisvilágát a szerző költői valósággá lényegítve globális, modern és posztmodern összefüggésbe helyezte, amely mára elvesztette egzotikus jellegét. Milosevits Péter életműve a tradicionalizmus, a (neo-)modernizmus és a posztmodern hármán lelt igazi otthonára.

Lásztity Nikola

